

# GRAMMATICA – ANCILLA STYLISTICAE

(Egy Nagy László-vers nyelvtani elemzése)

M. KORCHMÁROS VALÉRIA

*Ladislao Deme  
magistro septuagenario  
grato pioque animo*

Az *Adjon az Isten* Nagy Lászlónak egyik legkorábban írott verse. A *Valóság* 1947-es bemutatkozó válogatásába ugyan nem került be, nyilvánosságot csak a *Deres majális* című kötetben kapott (1957, 10). (Nem találtam utalást arra nézve, hogy a versek sorrendjét hogyan alakította ki a költő, de a *Galambcsőrök* ciklus darabjai akár időrendben is következhetnek egymásra a kötetben belül, legalábbis erre mutat az ünnepek, évszakok változásának tükröződése a ciklus darabjaiban.) Hogy ez az ifjúkori költemény ma már a legismertebbek közé tartozik, ahhoz bizonyára nem kis mértékben járult hozzá, hogy többen is megzenésítették (pl. Gryllus Dániel, Sebő Ferenc).

A Nagy László-kutatók nem szenteltek ennek a versnek túl sok figyelmet, de nem is mentek el mellette említés nélkül. Észrevételezték sajátos hangvételét (Görömbei 1986, 97–98), amely már megelőlegez valamit a későbbi költői egyéniségből, s teljes az egyetértés abban, hogy már ez a fiatalkori alkotása is „formailag hibátlan” (Tüskés 1983, 44–45), „tökéletes” (Dobóné 1989, 13) vers. Ennek a formai tökéletességnek szeretnék most utánajárni, elsősorban a nyelvi–nyelvtani elemzést hívva hozzá segítségül.

A legelső olvasásra megragad bennünket a költemény egyszerűsége, lényegre törő szűkszavúsága, és azonnal eszünkbe jutnak róla a regösénekek évkezdő jókívánásai, amelyekkel közeli rokonnak érezzük. Erről a rokonságról maga Nagy László így vallott: „Mióta verset írok, céloom a kifejezés plaszticitása, erőteljessége, merészsége. Mindez kapcsolatos a formával, metaforával, ritmussal. Átkozott babonás, konzervált őskori szokások közé születtem a Bakonyalján. Ott nevelődtem mesék és balladák közt, a bájolók parancsoló ritmusában, a házra támadó regösénekek niagarájában. Verseim néhány vonása innen való.” (Nagy László 1965, 717.)

A vers egyetlen, sokszorososan összetett mondategész, 12 mondategységből megszerkesztve. (A szövege a 80. lapon olvasható, a teljes szerkezet ábrázolásával együtt.) Az indító mondategység a tárgyias igével alkotható minimális szerkezetet a mondat szintjén csak a tárgyak halmozásával lépi túl:

Á–A–yT,

jelzői bővítményt is csupán az utolsó tárgy kap:

$$yT = T - T - j \setminus T.$$

Sőt, valójában a minimális szerkezet is hiányos, mert nincs kitéve az *ad* mellett szinte kötelező részeshatározó. (Ez a hiány rögtön el is távolítja a regösénekektől, amelyekben mindig személyre szabott a jókívánság. A Közép-Iszkázon és környékén a századforduló táján énekelt és lejegyzett változatokból sem hiányzik, hogy kinek adjon az Isten mindenfélét. (Sebestyén 1902, 136–140 és passim.)

A „tételmondat” után két olyan mondategység következik, amelyekben a hiányzó alany és állítmány azonos az elsőben kitett alannyal és állítmánnyal, a tárgyakat azonban kiszakítja az előző halmozásból egy-egy újonnan belépő, de csakis az újabb tárgyra nézve érvényes jelzős helyhatározó. Így a két-két mondatfunkciós rész elkülönülő tagmondatokká önállósul, amelyeknek szerkezete:

$$[\acute{A} - A] - j \setminus H - T.$$

(A mondat szerkezeti képletében [ ] -be tesszük a ki nem tett, de odaértendő részleteket.)

Ilyen funkciójú helyhatározóra és tárgyra (máskor részeshatározóra és tárgyra) épülő párhuzamos strófákat találunk a népköltészekben is, az Iszkáz környékiekben is, de bennük a mondatszerkezetet fellazítják a jelzők és az ismétlések, pl.: i.m. 137:

*„Adjon az ur isten ennek a gazdának,  
Ennek a gazdának hat jó ökröt,  
Hat jó ökröt;  
A hat ökr mellé két jó bérest,  
Két jó bérest’ stb.*

Nagy László versében viszont a következő mondategység – a szabad mondatrészek párhuzamát megőrizve – még tovább egyszerűsödik: a határozó is elveszti jelzőjét. Ugyanakkor az 5. tagmondatl váratlanul bővül is, hiszen az abban foglalt „mellékes” kívánság okozati összefüggése az előzővel oly nyilvánvaló, hogy a korábbiaktól feltűnően elütő szerkezetű mondategységet minden formális kapcsolóeszköz nélkül is a 4. tagmondat célhatározói mellékmondatává teszi. A 6. tagmondat ugyanúgy indul, mint a 4., és ugyanúgy egészül ki egy újabb célhatározói mellékmondatl. Azaz mégsem egészen ugyanúgy: most már a *hogy* kötőszó explicitté bontja az alárendelést, de még mielőtt a 4/5 és a 6/7 párhuzama így megerősödve lezárulna, a 6. tagmondat végén – a teljes vers „felezőpontján” – újra megjelenik az eddig mindig csak odaértett alany és állítmány. Nem megismételve, mégis megtartva: megemelt nyomatékokat hordozó, fókuszba állított névmási alanyként, szinonim igével, s az első tagmondathoz képest fordított szórenddel:

$$\begin{array}{l} H - T - \triangle_{hr} \\ H - T - A - \acute{A} - \triangle_{hr} \end{array}$$

A további elemzés igazolja, hogy ez a szinte „tükrös szimmetriával” kiteljesített mondat (Á-A-T...T-A-Á) valóban lezár egy tömböt. A következő mondat-egységben ugyanis visszatér a verset kezdő mondat szerkezet, ha lehet – s lehet! – még szikárabban. Megismétlődik a legelső sorban is kitett állítmány és alany, s van mellettük tárgy is, de már nem halmozva, nem jelzősen; ráismerünk az utána következő hiányos mondat típusra is, bár az is elvesztette jelzőit, és nincs alárendelt tagmondat sem:

(Á-A-T) + (H-T).

Egyszerű kapcsolatos viszony fűzi össze kettőjüket, akárcsak az első tömb öt főmondatát. Ha pedig tartalmukat nézzük, kiderül, hogy e második tömb végeredményben elvont szinten összefoglalja az előzőt. „Fényeket”: úgy tűnik, ez kulcsszó a pályakezdő Nagy László költészetében, a korai versek majd mindegyikében előfordul; – beletartozik nemcsak a *forró kemence* vöröslő parazsa és a *lámpa láng-ja*, hanem a *szerelem*, a *parolá*-val szentesített barátság ragyogása, és a helyes *válasz* megvilágosodása is. De mindez maga az „*élet*” is, – a *gabona* és az *élet* szinonimitására pedig felesleges is külön utalni. A *temetők* hangulatát is megidézte már az *üres-ség*, az *árva-ság*, a sötétben való tétlen *heverés*. A részletesen felsorolt „kívánságlistát” tehát követi egy magyarázó (bár nem okadó) mellérendeléssel kapcsolt tömör megfogalmazás.

(Grammatikailag a „kifejtő magyarázó” típus ez, még ha furcsa is azt mondani, hogy a „kifejtés” rövidebb és egyszerűbb, mint az előző tag; logikailag talán közelebb áll a következtető mellérendeléshez, vagy még pontosabban, ahogy a magyarázónak van nem okadó formája, úgy a jelek szerint a következtető kapcsolásnak is van nem okozati viszonyra épülő változata: a két tömb közötti viszonyt leginkább a *tehát*, *szóval* kötőszavak fejeznék ki.)

Ez a tömörítés azonban fel is emeli az egész verset a magánéletből, a személyességből; s rádöbbenünk: a vers elejéről hiányzó részeshatározó miért is nem hiányzik valójában. A regösénekekben fellelhető „minták” például mindig a vendéglátó gazdának és háza népének kívánnak mindenféle földi jót, de minden ilyesféle lehetőséget már a második mondat egység olvastán ki kell zárunk; az egyes szám első személyű ragók eddig visszaigazoltak egy *nekem* kiegészítést, de itt, ezzel az összefoglalással már általánossá válik a részesedő, a kérés kiterjed az egész emberiségre.

És ezzel el is jutottunk a vers fordulópontjára.

Az utolsó négy sor ugyanis minden rendet felborít, amihez eddig hozzászokhattunk. Ha a 6/7 tagmondat valamiféle „geometriai középpont” volt a versben, akkor itt a „súlypont”-ot értük el, s erre a kitett gondolatjel is felhívja a figyelmet. A gondolatok ritmusa megtörik, csupa új szerkezeti megoldást találunk, vagyis minden azt jelzi, hogy a folytatás ellentétben van az előzményekkel. A 10. mondat egység épp a részeshatározóval indul: de milyen más az értéke ennek a mondat elejére állított

*nekem*-nek, mint az előző állítmányok mellől elhagyottnak! Ami az igei állítmánynak obligát, ebben az összefüggésben ráadásul félrevezetően korlátozó kiegészítése lett volna, az az új – jelzős, főnévi – állítmány mellett megemelt nyomatékhoz jut, olyan szórendben, amelyben minden egyes tömb egyformán fontos:

H-A-j\Á

A 11/12. mondat egység aztán (megintcsak minden kapcsoló eszköz nélkül) tisztán következtető viszonyban lezárja a gondolatot, s a verset is: harmadszor is megismétli a kérés kulcsigéjét, de már az alany nélkül, kurtán, hogy az utolsó sorban annál nagyobb csattanjon a (megengedő?)-feltételes jelentésű határozói mellékmondat, a jókívánástól a kérésen, majd könnyöregesen át már-már követelésig fokozódó vers végére kihívó ellentétként a dacos zárósor: „nem kérem”.

Adjon az Isten  
szerencsét,  
szerelmet, forró  
kemencét,  
üres vékamba  
gabonát,  
árva kezembe  
parolát,  
lámpámba lángot,  
ne kelljen  
korán az ágyra  
hevernem,  
kérdésre választ  
ő küldjön,  
hogy hitem széjjel  
ne düljön,  
adjon az Isten  
fényeket,  
temető helyett  
életet –  
nekem a kérés  
nagy szégyen,  
adjon úgysis, ha  
nem kérem.

Á - A - (T - T - j\T)

[Á - A] - j\H - T

[Á - A] - j\H - T

[Á - A] - H - T -



H - T - A - Á



Á - A - T

[Á - A] - H - T

H - A - j\Á

Á - [A - H - T]



A tagmondatok viszonyait lineárisan így ábrázolhatjuk:

$$\{[(F+F+F+F/hc+F/hc) \rightarrow (F+F)]\} \leftrightarrow \{F - F/hmf\}$$

A fő kapcsolási pontot persze nemcsak a mondat szerkezet mássága jelöli ki, megvan a váltás a tartalomban is. Míg a vers elejének Isten áll a központjában (ő a főmondatok alanya, sőt a 6. tagmondatban a hangsúlyos alany), a költő csak mellékszerplő (nyelvi megjelenítése is a személyragokra korlátozódik), a végére ez is megfordul, a költő válik fontossá, az ő büszkesége, dacossága, kérni-nem-tudása.

A 19 éves Nagy László belső és 1944 minden külső ellentmondásossága persze nemcsak a költemény fő kapcsolásaként megtett szembeállító ellentétben fejeződik ki: ott feszül a szembenállás a vers formájának elvárásai és megvalósulásuk között is. Elemzésünk megmutatja, hogy a vers szerkezete híven megfelel a körmondat definíciójának – „olyan többszörösen összetett mondat, amelyet tartalmilag a téma részletes kifejtése, formailag pedig bizonyos szabályos elrendezés és ritmikusság jellemez” (Szathmári 1961, 467) –, mégis minden ízében eltér az általában megszokott körmondatoktól: az előkészítő szakasz halmozása a főmondatok szintjén zajlik, s a csattanó kerül mellékmondatba, a tagmondatok célratörő egyszerűsége pedig szinte felel „a” körmondat barokkos vagy romantikus formáinak áradó „cikornyáival”. Viszont a személyesre formált kívánságok valójában egyetemesek, fokozó felsorolásuk átfogja az embert mint biológiai, társadalmi, szellemi lényt, a teljes emberi létet a fizikai fennmaradástól a hitig, így a tartalom magasztosságához nem fér kétség; a hangnemet legpon-tosabban talán a „puritán pátosz” kifejezéssel jellemezhetjük.

Ezt a puritánságot a leginkább a jelzőkkel való „gazdálkodásban” érhetjük tetten. A jelzőt szinte kötelező a költészet megszokványosabb díszítő motívumaként emlegetni, de ebben a versben ilyet nem találunk. Nem mintha nem lenne szemlélete-sebb, hangulatosabb a *forró kemence*, az *üres véka*, az *árva kéz*, mint ugyanezek a főnevek jelző nélkül, de ezen a szerepen jócskán túlnő e „meghatározó jelzők”-nek (Szathmári 1961, 457) a hírértéke.

Az első a *forró*: ez az egyetlen, amely a kívánt javak közt szerepel, de ez nélkülözhetetlen. Mert mit ér a kemence, ha csak van? Hiszen csak *forró*-n jelenti a sülő kenyeret, az otthon melegét. S valójában nem is kemencét kér, hanem azt, hogy kemencéje forró legyen.

Egészen más a funkciója a határozók jelzőinek. Emlékezzünk vissza: e pár-huzamos szerkezetű tagmondatokat két olyan követi, amelyekből elmarad a jelző, csatlakozik viszont hozzájuk egy-egy célhatározói mellékmondat. Nos, a két első tagmondatban olyan jelzők vannak, amelyek tartalmukkal megokolják a kérést: *vékám ü r e s*, ezért kell a *gabona*, *kezem ár v a*, ezért van szükségem *parolá*-ra. Ezek a jelzők helyettesítik és megelőlegezik a későbbi mellékmondatokat, ráadásul egyszerre két irányban is segítenek megvalósítani a fokozó hatást: elmaradásukkal tömörebbé

válík a szerkezet, a helyüket pedig olyan mellékmondatoknak engedik át, amelyekben kiteljesedik a bennük még csak lappangó indokolás.

Még egy jelző fordul elő a versben: a *nagy szégyen* mellékneve a legköznelyvibb, a vele alkotott kifejezés simul bele leginkább a „puritán pátosz”-ba.

S ha már a költemény szókincsét vizsgáljuk, nem szabad említés nélkül hagyni egyáltalán nem köznelyvi, de annál meghittebb hangulatot árasztó szavait, kifejezéseit, mint a *véka*, a *parola*, vagy a *széjjel dűlő hit*. Játékos rímei, bújócskázó alliterációi is szinte sodorják magukkal az ütemek lüktetését. A szóválasztásában azonban különösen feltűnik a vers végén álló, első ránézésre visszahökkenítő *úgyis*. Egyszerű prózában, helyesírási dolgozatban javítani volna kedvem: két szóba kell ezt írni! Aztán ízeletetni kezdem e poetica licentiát, s rájövök, ez nem „az” az *úgy is*, ez több, mint az üres rámutatás. Ebben az egybeírt szóban benne van az egész vers minden ellentmondása, a düledező hit akaratos szembeszegülése, kamaszos dacossága: adjon az Isten, mégis, úgy is, – de benne a remény is: úgyis ad...

## IRODALOM

- Dobóné Berencsi Margit 1989, *Nagy László tizenkét versének elemzése*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Görömbei András 1986, „*Ki viszi át...?*” Budapest, Szépirodalmi.
- Nagy László 1957, *Deres majális*. Budapest, Magvető.
- Nagy László 1965, Interjú (készítette Katona Éva). In: Nagy László, *Versék és versfordítások I.* Budapest, Magvető. 717–724.
- Sebestyén Gyula 1902, *Regös-énekek. Magyar Népköltési Gyűjtemény IV.* Budapest, Athenaeum.
- Szathmári István 1961, *A magyar stilisztika útja*. Budapest, Gondolat.
- Tüskés Tibor 1983, *Nagy László*. Budapest, Szépirodalmi.

## Hanglcmezck

- Gryllus Dániel zenéjével: Hungaroton SLPX 17501, 1977, előadja a Kaláka együttes.
- Sebő Ferenc zenéjével: Pepita SLPX 17482, é.n., előadja a Sebő együttes.

**GRAMMATICA — ANCILLA STYLISTICAE**  
**(The grammatical analysis of a poem of Nagy László)**

**M. KORCHMÁROS VALÉRIA**

The author wishes to explore the components of the formal perfection in this well known poem of Nagy László by a grammatical analysis. The examination of the sentence structures and the word-stock proves that the poet could convert traditional folkloristic forms and old stylistic concepts in order to create an original composition with steady hand even in his earliest period.